

Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI
projekti Arheološkog instituta u 2013. godini

Redakcija

Vesna Bikić
Snežana Golubović
Jelena Anđelković Grašar

Urednica

Dragana Antonović

Beograd 2014

Izdavač

Arheološki institut
Beograd, Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd, Srbija
e-mail: institut@ai.ac.rs
www.ai.ac.rs
Tel. +381 11 2637191

Za izdavača

Slaviša Perić

Redakcija

Vesna Bikić
Snežana Golubović
Jelena Anđelković-Grašar

Urednica

Dragana Antonović

Korektura

Selena Vitezović

Grafički dizajn i prelom

vojislav filipović

Štampa

Tronik dizajn

Tiraž

100

Tekstovi objavljeni u ovom zborniku prezentovani su na naučnom skupu „Rad Arheološkog instituta u 2012. i 2013. godini“ održanom na Viminacijumu 27. novembra 2013. godine.

ISBN 978-86-80093-93-2

SADRŽAJ

Redakcija, Uvod	5
Slaviša Perić, Olga Perić, Slatina–Turska Česma, Drenovac: arheološka istraživanja u 2013. godini	12
Aleksandar Kapuran, Aleksandar Bulatović, Donje Vranje 1 i 2, neolitsko i kasnoantičko naselje u basenu južne Morave	18
Aleksandar Bulatović, Dragan Milanović, Selena Vitezović, Preliminarni rezultati istraživanja lokaliteta Bujanj u 2013. godini	22
Dragan Milanović, Bojana Ilijić, Arheološka istraživanja lokaliteta Škodрино Polje kod Knjaževca	26
Aleksandar Kapuran, Aleksandar Bulatović, Nataša Miladinović-Radmilović, Mokranjske Stene. Rezultati istraživanja 2013. godine	30
Dragana Antonović, Momir Vukadinović, Ana Cicović, Prljuša – Mali Šturac. Istraživanje 2013. godine	34
Aleksandar Kapuran, Igor Jovanović, Marija Jovčić, Ružana, metalurški centar iz bronzanog doba u Banjskom polju kod Bora	38
Ivana Popović, Stefan Pop-Lazić, Bojan Popović, Vujadin Vujadinović, Emil Cabunac, Arheološka iskopavanja u Sremskoj Mitrovici 2013. godine – lokalitet 85	42
Snežana Nikolić, Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Goran Stojić, Arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra u 2013. godini	48
Mladen Jovičić, Saša Redžić, Istraživanje antičke vile rustike na lokalitetu Nad Klepečkom (Viminacijum) u 2013. godini	54
Ilija Danković, Svetlana Petaković, Istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum)	60
Sofija Petković, Gordan Janjić, Nikola Radinović, Carska rezidencija Vrelo-Šarkamen kod Negotina Arheološka istraživanja 2013. godine	64

Stefan Pop-Lazić, Maja Živić, Bojan Popović, Vujadin Vujadinović, Gamzigrad (Feliks Romulijana) – Istraživanja kule 15 u toku 2012-2013. godine	70
Sofija Petković, Bojana Ilijić, Nikola Radinović, Nekropola Slog – Timacum Minus u Ravni kod Knjaževca. Zaštitna arheološka iskopavanja 2013. godine	76
Vujadin Ivanišević, Bernard Bavant, Ivan Bugarski, Caričin grad – arheološka istraživanja u 2013. godini	82
Gordana Jeremić, Kasnoantička nekropola u Jagodin Mali-Niš (Naissus) u svetlu novih proučavanja i dva značajna jubileja	86
Olivera Ilić, Milica Tapavički-Ilić, Đorđe Ćirić, Viminacijum: eksperimentalna arheologija u okviru projekta OpenArch	90
Milica Tapavički-Ilić, Nemanja Mrđić, Eksperimentalna arheologija. Kremacija i priprema groba tipa Mala Kopašnica – Sase	94

Sofija Petković, Arheološki institut Beograd
 Bojana Ilijić, Zavičajni muzej, Knjaževac
 Nikola Radinović, Beograd

**NEKROPOLA SLOG – TIMACUM MINUS U RAVNI KOD KNJAŽEVCA.
 ZAŠTITNA ARHEOLOŠKA ISKOPAVANJA 2013. GODINE¹**

Rimsko utvrđenje *Timacum Minus* nalazi se na oko 8 km severno od Knjaževca i 800 m severoistočno od sela Ravna, na levoj obali Belog Timoka. Arheološka istraživanja ovog nalazišta započeo je 1975. godine Arheološki institut iz Beograda, koji u saradnji sa Zavičajnim muzejom Knjaževca, realizuje ovaj projekat već skoro četiri decenije.

O stanovništvu *Timacum Minusa* najbolje svedoče rimske nekropole, koje se prostiru severno i zapadno od lokaliteta Kuline, na kome se nalazi fortifikacija. Prostor koji zauzimaju ograničen je na severu koritom isušenog Ropinskog potoka, na istoku rimskim putem duž zapadnog bedema utvrđenja, na jugu civilnim naseljem i Zubanovim potokom, a na zapadu vrhom brda Slog. Na prilično strmoj zapadnoj padini ovog brda i u njegovom podnožju, tokom zaštitnih iskopavanja od 1994. do 1996. godine, uslovljenih rekonstrukcijom lokalnog puta Ravna – Debelica, istražen je deo kasnoantičke nekropole iz druge polovine 4. i prve polovine 5. veka, kao i ranosrednjovekovne nekropole iz perioda 9–10. veka. Otkriveno je ukupno 140 grobova, kao i tri zidane grobnice. Na ovom lokalitetu konstatovani su i delovi starije rimske nekropole iz 1–3. veka sa elementima autohtone, poznolatske culture i poznog helenizma. Rezultati istraživanja višeslojne nekropole Slog u Ravni iz 1994 – 1996. godine iscrpno su publikovani u posebnoj monografiji (Petković et al. 2005).

Sl. 2 - Nakit iz grobova sa nekropole Slog istraženih 2013. godine

¹ Članak predstavlja rezultat rada na projektu „Romanizacija, urbanizacija i transformacija urbanih centara civilnog, vojnog i rezidencijalnog karaktera u rimskim provincijama na tlu Srbije“ (OI 177007), Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Na osnovu istraženog uzorka kasnoantičkih grobova na lokalitetu Slog (75 grobova) možemo zaključiti da se radi o nekropoli iz druge polovine 4. i prve polovine 5. veka, formiranoj u tri hronološki sukcesivne faze, koje su trajale po 30-40 godina, a izdvojene su na osnovu stratigrafskih podataka, analize grobnih nalaza i istorijskog konteksta.

Sl. 3 - Keramičke posude iz grobova sa nekropole Slog istraženih 2013. godine

Dosadašnja istraživanja srednjevekovnog groblja na lokalitetu Slog (65 grobova) ukazivala su na jednovremenu nekropolu, koja se, na osnovu nalaza iz grobova (nakit, grnčarija, oruđe i oružje), prilično široko datuje u 9–10. vek. (Petković et al. 2005, 241-242).

Obilaskom lokaliteta u Ravni 2012.godine uočena je devastacija nekropole na brdu Slog, prouzrokovana prirodnim i ljudskim faktorima. S obzirom da je rekonstruisani put Ravna – Debelica usečen u istočnu padinu brda, delovanjem erozije tla jedan broj grobova se našao na površini vertikalnog useka, dok je drugi deo obrušen u podnožje istog, odnosno u jarak sa leve strane puta. Ovo je olakšalo delovanje „divljih kopača“ sa metal-detektorima, koji su dalje raskopavali grobove u potrazi za metalnim nalazima, pre svega nakitom i novcem. Ovo nas je navelo da 2013. godine sprovedemo zaštitna arheološka iskopavanja nekropole Slog u ugroženoj zoni uz levu stranu puta Ravna – Debelica.²

² Zaštitna iskopavanja su obavljena od 15. avgusta do 4. septembra pod rukovodstvom dr Sofije Petković, višeg naučnog saradnika Arheološkog instituta u Beogradu, a stručni tim su činili: Nikola Radinović, arheolog iz Beograda, Milica Mitić, arheolog iz Niša, Dragica Bizjak, apsolut arheologije, Nikola Ivanković, apsolut arhitekture i Saša Milutinović – Leteći, fotograf Zavičajnog muzeja u Knjaževcu. Na iskopavanjima je angažovano i 8 fizičkih radnika. Istraživanja su finansirana sredstvima Ministarstva kulture, informacija i informacionog društva Republike Srbije i Zavičajnog muzeja Knjaževca.

Zaštitna iskopavanja su realizovana sa leve strane puta Ravna – Debelica, zapadno od privremene zaštitne konstrukcije rimskih zidanih grobnica, na prostoru sonde dimenzija 10 x 7 m, postavljene u pravcu istok – zapad. Ova sonda je kontrolnim profilom, širine od 1 m, podeljena na dve polovine, tako da je istočna polovina obuhvatala deo istočne padine brda Slog, odnosno useka puta, a zapadna blagu zaravan na istoj padini. Otkriveno je 16 grobova (G. 142 – G. 157), od kojih je četrnaest istraženo, dok su dva groba (G. 155 i G. 156), koja su se većim delom nalazila van granica arheološke sonde, posle tehničkog i fotografskog snimanja, zbog nedostatka vremena ostavljena za narednu kampanju istraživanja.

Sl. 1 - Ranosrednjevekovni grob G. 142

Istraženi grobovi pripadaju kasnoantičkoj nekropoli i ranosrednjevekovnom groblju, koji su konstatovani ranijim istraživanjima. Grobovi inhumiranih pokojnika pripadaju tipovima već ranije potvrđenim na ovoj nekropoli. To su sahrane u grobnim rakama bez konstrukcije ili sa konstrukcijom od kamena, orijentisane u pravcu zapad–istok. Pokojnici su sahranjivani u ispruženom položaju na leđima, sa glavom na zapadu, sa rukama ispruženim pored tela ili povijenim u laktovima i šakama položenim na karlici. Skeletni ostaci pokojnika su, uglavnom, veoma loše očuvani zbog prirodnih faktora - visoke kiselosti zemljišta, izloženosti podzemnim vodama, delovanja vegetacije, kao i antropogenih faktora - pljačkanja grobova u kasnoantičkom periodu, ukopavanja srednjevekovnih

grobova u starije horizonte nekropole i pljačkanja grobova u novije vreme. U grobovima istraženim 2013. godine nalazi su relativno siromašni, najčešće su to: delovi nakita (sl. 2), posude u kojima je u grob polagan prilog u hrani i piću za pokojnika (sl. 3), ili lični predmeti, kao što je alat. Na osnovu grobnih nalaza i stratigrafije ukopavanja, moglo je biti datovano više od polovine grobova, pri čemu je kasnoantičkom vremenu pripadalo osam ukopa (G. 143-144, G. 149-152, G. 154 i G. 157), a srednjevekovnom tri groba (G. 142, G. 146 i G. 153).

Među grobovima istraženim 2013. godine izdvaja se srednjevekovni grob G. 142 u kome je sahranjen dečak star oko 7 godina (sl. 1). Grobna jama je bila ozidana krupnim rečnim oblucima i lomljenim kamenom. U nju je pokojnik položen na leđa, sa rukama ispruženim pored tela, sa alatom u levoj šaci, od koga je sačuvano kopljasto svrdlo sa ostacima ukrašene drške od jelenjeg roga, gvozdeno dleto i tri kupasta gvozdena predmeta ispunjen olovom. Više glave bio je položen lončić izrađen na sporom, ručnom grnčarskom vitlu, ukrašen urezanim valovitim linijama i ubodima (sl. 1, sl. 3), a niže nogu je položen veliki amforoidni krčag. Upravo keramičke posude iz groba predstavljaju arheološku enigmu. Naime, amforoidni krčag pripada tipu ranovizantijske keramike proizvođene od 4. do kraja 6/ početka 7. veka (Кузманов 1985, 25, амфори тип XIX, Т. 13, А 136, Т. 14, А 137-140; Bjelajac 1996, 101-103, tip XXXII, sl. XXXVI), dok lončić pripada slovenskoj grnčariji (9 –10. veka) (Petković et al. 2005, 225, pots type III, fig. 25, 1, pl. XV, 2.). S obzirom da se arheološki kontekst ovog nalaza ne može dovesti u pitanje, možda treba preispitati datovanje pomenutih tipova keramičkih posuda.

Takođe, zanimljiv je kasnoantički grob odraslog muškarca, sahranjenog u drvenom sarkofagu, koji je očuvan u tragovima ugljenisanog drveta i gvozdenim okovima na stranama i poklopcu kovčega (G. 149) (sl. 4). Sarkofag je bio dugačak 2,20 m i širok 0,75 m, dok je njegova visina sa poklopcem ostala nepoznata. Niže nogu pokojnika položen je keramički krčag sa jednom drškom (sl. 3), a pored desne potkolenice konični stakleni pehar. Obe posude su proizvođene od poslednje četvrtine 4. do sredine 5. veka, što precizno datuje grob G. 149 u ovaj period (Petković et al. 2005, 111-112, type IV/1, fig. 21, pl. I, G. 3, 7, pl. 9, 4; Ružić 1994, 51-52, T. XXXIX, 2, 7.)

Kampanja arheoloških iskopavanja nekropole Slog u 2013. godini završena je u sondi 1/13 na nivou arheološki sterilnog sloja, zdravice, koju čini laporasta stena zelenkasto-žute boje. Na prostoru zapadne polovine sonde, na platou iznad strmog odseka istočne padine brda, otkrivena su samo dva groba – srednjevekovni grob deteta i devastirani kasnoantički grob, u kome je otkrivena gvozdena fibula (G. 146 i G. 151), što možda ukazuje na zapadnu granicu širenja nekropole, iako nije isključeno da su grobovi na ovom prostoru uništeni pljačkanjem ili erozijom zemljišta.

Rezultati zaštitnih arheoloških iskopavanja nekropole Slog u Ravni iz 2013. godine opravdavaju nastavak projekta zaštitnih arheoloških istraživanja. Pokazalo se da su, uprkos intenzivnoj devastaciji ovog nalazišta, i ovako skromna iskopavanja ograničenog obima iznedrila vredne arheološke nalaze i otvorila nova pitanja o životu u današnjoj Ravni tokom kasnoantičkog i ranosrednjevekovnog vremena.

Bibliografija:

Vjelajac 1996 – Lj. Vjelajac, *Amfore gornjomezijskog Podunavlja*, Beograd.

Кузманов 1985 – Г. Кузманов, *Ранновизантийска керамика од Тракија и Дакія (IV – начало до VII в.), Разкопки и проучавања XII*, Софија.

Petković et al. 2005 – S. Petković, M. Ružić, S. Jovanović, M. Vuksan, Zs. Zoffmann, *Roman and Medieval Necropolis in Ravna near Knjaževac*, Belgrade.

Ružić 1994 – M. Ružić, *Rimsko staklo u Srbiji*, Beograd.